

Mark Mazower

HITLERJEV IMPERIJ

**Nacistična vladavina
v okupirani Evropi**

prevedel Matej Venier

Mojim staršem

Poljska 1939-40

Baltsko morje

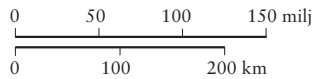
Klaipeda

Zahod proti koncu leta 1940

- Nemčija
- ozemlja, priključena Nemčiji
- ozemlja pod zasedbo vermahta
- ozemlja pod italijansko zasedbo

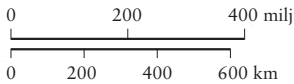
Območja operacij in taborišča jeseni 1942

Evropa 1942

- Nemški rajh s priključenimi ozemlji
- ozemlja pod nemško civilno upravo
- ozemlja pod nemško okupacijo
- Italija/Albanija
- ozemlja pod italijansko okupacijo
- zavezniki sil osi
- ozemlja pod finsko, romunsko, madžarsko in bolgarsko okupacijo
- nevtralne in vojskujoče se države
- Sovjetska zveza

Atlantski ocean

Preobremenjeni imperij: razporeditev vojaških enot, december 1941

- pehotna, SS ali konjeniška divizija
- ▀ oklepna divizija
- ▲ gorska divizija
- pehotna, SS ali konjeniška brigada/polk
- ◆ oklepna brigada/polk

Razporejeni severneje:

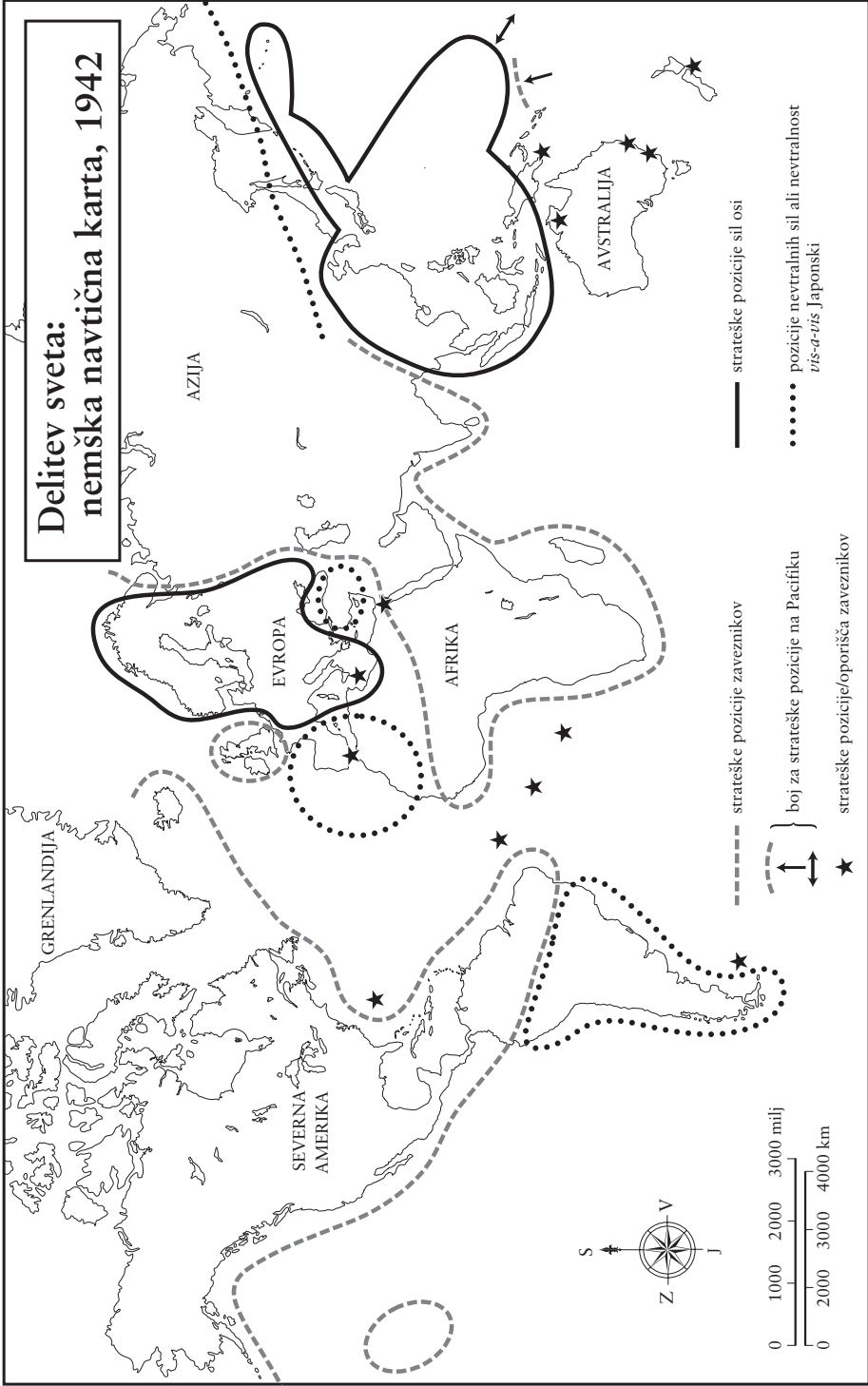
- ▲ vzhodno od Kirkenesa
- pri Alti

Splošni načrt Vzhod

Delitev sveta: nemška navtična karta, 1942

GRENLANDIJA

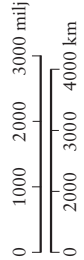
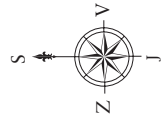
AZIJA

EVROPA

AFRIKA

AVSTRALIJA

SEVERNA AMERIKA

— strateške pozicije sil osi

••••• pozicije nevtralnih sil ali nevtralnost *vis-a-vis* Japonski

- - - strateške pozicije zaveznikov

↕ ↔ boj za strateške pozicije na Pacifiku

★ strateške pozicije/oporišča zaveznikov

Zahvale

Veliko sem dolžan mnogim znanstvenikom, na katerih dela sem se opiral, in mnogim sijajnim študentom na univerzah Princeton, Sussex, Birkbeck in Columbia. Zahvaliti se moram tudi tistim, ki so mi dali priložnost, da skupaj s svojimi kolegi delijo z menoj zamisli; naj jih naštejemo: Florent Bayard, Pieter Lagrou in Henri Rousso; Charles Dellheim; Richard Evans; Ido de Haan in Pieter Romijn; Tony Judt; Erez Manela; Anthony Pagden in Sanjay Subrahmanyam; Robert Pippin in Gyan Prakash. Marilyn Young, Fred Cooper, Fritz Stern, Sheldon Garon in Phil Nord so priskrbeli posebno uporabne ugotovitve, pripombe in komentarje, kot tudi udeleženci na delavnicah Birkbeck Balzan, ki so jih organizirali David Feldman, Jessica Reinisch in Elisabeth White.

• 20

Veliko sta mi pomagala duhovna podpora in prijateljstvo kolegov na Univerzi Columbia. Zahvaljujem se vsem, ki so se skupaj z menoj udeležili projektov Centra za mednarodne zgodovinske raziskave o zaposlovanju, še posebno Alanu Brinkleyju, Matthewu Connelyju, Victorii de Grazia, Isobel Hull, Rashidu Khalidiju, Marttiju Koskenniemi, Gregoryju Mannu, Susan Pedersen, Andersu Stephansonu in Johnu Wittu. Neprecenljive napotke so mi posredovali Volker Bergahn, Holly Case, Fred Cooper, Tomislav Dulić, Laura Engelstein, Catherine Epstein, Alison Frank, Carol Gluck, Gabriela Gribaudi, Hans-Christian Jasch, Pieter Judson, Simon Kitson, Pieter Lagrou, Mark Lilla, Kiran Patel, Susan Pedersen, Derek Penslar, Rachel Phipps, Pieter Romijn, Lidia Santarelli, Ben Shephard, Leonard Smith, Tim Snyder, Anders Stephanson, Adam Tooze, Mark von Hagen, Yfaat Weiss in Tara Zahra. Mnogi od njih so si ob svojih velikih delovnih obveznostih vzeli čas za branje mojih osnutkov in predlagali izboljšave; vsem sem zelo hvaležen. Jessamyn Abel, Holly Case, Catherine Epstein, Benjamin Martin, Leonard Smith, Tim Snyder in Tara Zahra so prebrali še neobjavljen rokopis, kar mi je bilo v neznansko pomoč. Enako, čeprav bolj posredno, so mi bili v

pomoč pogovori s pokojnimi Francsom Carstenom, Ericom Hobsbawmom, Claudiem Pavonejem, Carlom Schorskejem in Fritzem Sternom – njihova znanstvena veščina ostaja zgled tudi po vseh teh letih. Večina te knjige je bila napisana, ko sem bil prost obveznosti na Columbi, in rad bi se zahvalil Oddelku za zgodovino, da mi je bil omogočen ta dopust, ter Davidu Blackbournu, Patricii Craig, Petru Hallu in Charlesu Maierju, da so mi dali čutiti, kako dobrodošel sem v Centru za evropske študije na Harvardovi univerzi, in mi omogočili dostop do izjemnega bogastva Widenerjeve knjižnice. Zahvala gre tudi Cecilii Mackay, ki je pomagala poiskati ilustracije, ter Harrimanovemu inštitutu, da je pomagal pokriti stroške njihove reprodukcije. Andrew Wylie je bil kot vedno v veliko pomoč, ko je zagotovil najboljše pogoje za izdelavo knjige. Simon Winder mi je prvi predlagal, naj jo napišem, in je bil vse od tedaj vir sijajnih idej, spodbude in trezne presoje. Kot vedno tudi tokrat ne bi mogel shajati brez neprecenljivih nasvetov, temeljitega branja in prijateljstva Petra Mandlerja. Ne najdem besed, da bi izrazil, koliko dolgujem Marwi Elshakry, ki je teh zadnjih nekaj let živela z nacisti; brez njene naklonjenosti in globokega razumevanja bi šlo tej knjigi in njenemu avtorju mnogo slabše: *Elfi shukr, ya habibti*. Rad bi se tudi zahvalil tašči, tastu, svakinjam in Nadeemu, ker so mi podarili svoje prijateljstvo, ter svojim bratom in njihovim dragim za neprestano podporo. Kar zadeva moje ljube starše, sem bil deležen njihove podpore in spodbude dlje, kot lahko pomnim, in na več načinov, kot se lahko zavedam. Ta knjiga je zanju.

Kratice in akronimi

- AK Armia Krajowa (Domača armada)
- BFK British Free Corps (Korpus britanskih prostovoljcev)
- DAF Deutsche Arbeitsfront (Nemška delovna fronta)
- DEST Deutsche Erd- und Steinwerke GmbH (Nemška zemeljska in kamnoseška dela, d. o. o.)
- DVL Deutsche Volksliste (Nemška ljudska lista)
- EAM/ELAS Ethniko Apeleftherotiko Metopo/Ellinikos Laikos Apeleftherotikos Stratos (Narodnoosvobodilna fronta/Narodnoosvobodilna armada)
- ECE Economic Commission for Europe (Gospodarska komisija za Evropo)
- 22 GPO Generalplan Ost (Splošni načrt Vzhod)
- HJ Hitler-Jugend (Hitlerjeva mladina)
- HKT Ha-Ka-Ta (Nemška družba za vzhodne marke)
- HSSPF Höhere SS- und Polizeiführer (višji SS- in policijski vodja)
- JNF Jewish National Fund (Judovski nacionalni sklad)
- KdF Kraft durch Freude (organizacija Moč v radosti)
- KONR Комитет освобождения народов России (Odbor za osvoboditev ljudstev Rusije)
- LVF Légion des volontaires français contre le bolchévisme (Legija francoskih prostovoljnih borcev proti boljševizmu)
- MSR Mouvement social révolutionnaire (Revolucionarno socialno gibanje)
- NKVD Народный комиссариат внутренних дел (Ljudski komisariat za notranje zadeve)
- NS Nasjonal Samling (Stranka narodne enotosti)
- NSB Nationaal-Socialistische Beweging (Nacionalsocialistično gibanje)
- NSDAP Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei (Nemška nacionalsocialistična delavska stranka)
- OEEC Organisation for European Economic Co-operation (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
- OKH Oberkommando des Heeres (Glavni štab vojske)
- OKW Oberkommando der Wehrmacht (Vrhovno poveljstvo vermahta)

Omi Ostministerium, Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete
(Ministrstvo Rajha za zasedena vzhodna ozemlja)

OSTI Ostindustrie GmbH (Vzhodna industrijska družba, d. o. o.)

OT Organisation Todt (Organizacija Todt)

OUN Організація Українських Націоналістів (Organizacija ukrajinskih nacionalistov)

RKFDV Reichkommissariat für die Festigung deutschen Volkstums
(Komisariat Rajha za krepitev nemštva)

RNP Rassemblement national populaire (Narodni ljudski zbor)

RSHA Reichssicherheithauptamt (Glavni varnostni urad Rajha)

RuSHA Rasse- und Siedlungshauptamt (Glavni urad za raso in naseljevanje)

RVL Reich-Volksordnung-Lebensraum

SA Sturmabteilung (Jurišni oddelek)

SD Sicherheitsdienst (Varnostna služba SS)

SHAEF Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Vrhovno poveljstvo zavezniških ekspedicijskih sil)

SiPo Sicherheitspolizei (Varnostna policija)

SOE Special Operations Executive (Uprava za posebne operacije)

SOL Service de l'ordre légionnaire (Legionarska služba za zakon in red)

UNRRA United Nations Relief and Rehabilitation Administration
(Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo)

VDA Verein für das Deutschtum in Ausland (Zveza za nemštvo v tujini)

VNV Vlaamsch National Verband (Flamska nacionalna fronta)

Vo Mi Volksdeutsche Mittelstelle (Zvezni urad za nemško narodnost)

WVHA Wirtschafts-Verwaltungshauptamt (Glavni urad za gospodarstvo in upravo)

ZOB Żydowska Organizacja Bojowa (Judovska bojna organizacija)

ZWZ Związek Walki Zbrojnej (Zveza za oboroženi boj)

23 ■

Predgovor: Pogled iz Varzina

Čeprav je vedno večje padanje in končno izumiranje človeških ras zelo zapleten problem, [je] odvisen od številnih vzrokov.

Charles Darwin, *Izvor človeka*, prev. R. Škerlj

▪ 24

Štokljke so se že selile, ko so začeli prvi Nemci bežati iz Vzhodne Prusije. Bil je pozno poletje 1944. Naslednjega januarja se je pri temperaturi dvajset stopinj pod ničlo več kot tri milijone beguncev in njihovih živali vleklo proti zahodu, da bi ubežali maščevanju Rdeče armade. Miljo za miljo so gazili skozi zamete in trpali ceste, medtem ko so se umikajoče se nemške enote poskušale na silo prebiti skozi množice. Zadnji civilni vlaki so bili nabito polni zgrbljenih, od mraza odrevenelih postav, komaj zmožnih vstati in izstopiti; borna, razcapana oblačila, nekaj odej preko sključenih ramen, sivi, upadli obrazi. Ko se je fronta približala, so ječarji izpraznili tudi koncentracijska taborišča in preživele peš gnali globlje v Rajh. Stražarji so streljali zaostale in puščali njihova trupla ob poti.¹

Neka mlada begunka, nemška plemkinja, je pobegnila z vzhodnopruskega posestva svoje družine. Po štirih tednih v sedlu je grofica Marion Dönhoff izmučena prečkala Vislo in z dobrikanjem pripravila svojega konja do tega, da jo je po zasnženih pomorjanskih kolovozih ponesel do vhoda na nekdanje Bismarckovo posestvo z letno rezidenco v Varzinu.* V svojih mnogo let pozneje napisanih spominih opisuje, kako se je pred divjim vetrom zatekla na glavno alejo, obrobjeno s hrasti. Pred hišo sta stala dva velika pokrita vozova s konjsko vprego, visoko naložena z lesenimi zaboji. Družinske listine Bismarckovih so selili na varno na zahod.

* Danes Warcino na Poljskem, op. pr.

Znotraj je naletela na enainosemdesetletno grofico von Arnim, ki se je odločila, da ne bo zapustila doma, kjer je rodila otroke in kjer je pred mnogimi leti umrl njen soprog, Bismarckov sin. Tistega večera je grofica von Arnim gostji pripovedovala zgodbe o življenju na cesarskem dvoru. Ne vemo, ali je tudi priznala, da je pozdravljala приход firerja kot naslednika njenega tasta. Morda je bila odločitev, da ne bo odšla, izraz njenega razočaranja nad Tretjim rajhom in njegovim voditeljem ter občutja, da je skupaj z nacisti propadel mnogo starejši svet. V zamrzli zemlji vrta jo je čakal sveže izkopan grob. Komaj dva tedna po tem, ko je pomahala v slovo svoji gostji, je prišla Rdeča armada; v divji zmedi teh tednov njenega samomora ni nihče opazil.²

25 ■

Na nasprotni strani zemeljske oble je bil v začetku leta 1945 izpostavljen napadu tudi neki čisto drugačen Varzin,* nedostopen tropski vulkan na jugovzhodnem koncu japonskega medvojnega tihomorskega imperija. Medleči v soparni vročini pod njegovim vrhom so se tisoči japonskih vojakov, ki so jih sprva pripeljali tja kot konico napada na Avstralijo, zdaj znašli v pasti ob napredovanju Anglo-Američanov, ki so jih divje bombardirali iz zraka. Ko je val za valom corsairjev in ventur uničeval tisto, kar je bilo nekoč največje pomorsko oporišče v regiji, so mnogi japonski vojaki našli zavetje pod gosto preprogo zaraslih plantaž kokosovih palm. Ko se jih je tisto poletje 85.000 vdalo, so pustili za seboj milje predorov, topovske položaje in bunkerje med močvarami z mangrovami, nekaj korejskih prostitutk, peščico izmozganih vojnih ujetnikov in množične grobove v zaledju.

Varzin, še vedno dejaven vulkanski stožec, se dviga nad sijajnim naravnim sidriščem v Zalivu Blanche na otoku Nova Britanija. Zaradi obilnega dežja in visoke vlažnosti je bil porasel z bohotnimi gozdovi. Prav ta otok so Nemci nekoč

* Mount Varzin, angleško ime za ognjenik Vunakokor, op. prev.

imenovali Nova Pomorjanska in namenjen je bil za skrajno oddaljeno postojanko njihovega vznikajočega kolonialnega imperija na otočju, ki se še danes imenuje Bismarckov arhipelag. Ta leži vzhodno od Dežele cesarja Viljema, ki je bila del predvojne tihomorske kolonije Nemška Nova Gvineja. Diplomatski podvig, s katerim je Bismarck ustvaril to kolonialno domeno, so obeležili s poimenovanjem vulkanov, otočij in naselbin; eno najpomembnejših mest na Gazeljem polotoku so preprosto imenovali Herbert po njegovem najstarejšem sinu. Morda je domačnost teh imen pomirjala tistih nekaj luteranskih misijonarjev, ki so staroselske duše pridobivali za Kristusa, trgovcev s kopro in ladjarjev, ki so zasadili plantaže in divjake spremenili v težaške delavce, pa antropologe in botanike, ki so zbirali in razvrščali v razpredelnice otoška redka drevesa, orhideje in metulje. Vendar je imelo približno 16.000 staroselcev, ki so že prebivali na Gazeljem polotoku, nova imena mnogo manj za mar kot tistih nekaj sto prišlekov. »Staroselci seveda ne poznajo imen, ki so jih vzdeli Evropejci,« je zapisal prvi etnolog na otoku, oni pa prav tako malo vedo za njihova poimenovanja. »Ko je končno prišlo do tega, da so prvobitni prebivalci na svojih kanujih zašli v belske naselbine, jih ni bilo mogoče odpraviti v domače kraje, ker ni nihče vedel, kako pravijo svojemu selišču.« Tistim, ki so dejansko živeli na pobočjih Varzina, to ime ni pomenilo ničesar. Pogosto se je zdelo, da staroselci pravzaprav shajajo brez krajevnih imen. Evropski kolonialni naseljenci pa niso mogli brez njih: zanje so imena pomenila moč.

Prav tistega leta, ko so nemške zahteve po lastništvu nad otoki dobile mednarodno priznanje, se je Sybille von Arnim poročila z Wilhelmom von Bismarckom. V tistih dneh je njen starajoči se tast priložnostno še vedno prihajal iz Berlina na svoje podeželsko posestvo v Varzinu. Prostorni dvorec med pomorjanskimi hostami je dobil za nagrado, ker je zasnoval poraz habsburške vojske in spremenil Prusijo v voditeljico

združenega Nemškega rajha. Sem se je čemerno umaknil tuhtat leta 1870, malo pred vojno s Francijo, ko je pustil Kaiserja, naj se poskuša znajti brez njega. Vendar je bil Varzin več kot zgolj zatočišče. S prestolnico ga je povezovala ena prvih telefonskih linij v Nemčiji in kancler je od tod klical svoje ministre ter tako tudi na oddihu vodil državne posle. Bismarcka je pomirjala bližina narave; njegova nemirna in živčna čud je dobivala skoraj mistično potrditev moči zemlje; ta občutja so bila globlja od običajnega postavljaštva: posestvo je imel za svoje resnično kraljestvo na tem svetu, po besedah nekega zgodovinarja za »Rajh v malem«.

V tej mali državi, ki jo je imel v lasti, so bili gozdovi, polja in vas; v rastlinjakih je gojil tropske sadeže in ustanovil je dokaj zmogljivo tovarno papirja. Surovine zanjo so prihajale s 4000 hektarov gozda, ki jo je obkrožal, delovna sila pa je prebivala v neposredni bližini. Bilo je nekaj težav z delavci na poljih; mnogim nemškim kmetom je presedlo življenje v ureditvi, ki se ni mnogo razlikovala od fevdalne, in odhajali so na zahod v mesta. Vendar je Bismarck tovrstne težave reševal enako kot mnogi zemljiški posestniki v njegovi sosesčini: namesto njih je zaposloval cenejše ruske in poljske delavce migrante. Tako je arhitekt moderne nemške države sledil načinu življenja, ki je bil čedalje bolj odvisen od dela nenemških rok.³

Nemci v svojem tropskem rajhu niso mogli zavladati samo z zemljepisnimi imeni. Opraviti je bilo treba tudi z domačini – tako s tistimi, ki jih je bilo mogoče izučiti in pripraviti do tega, da so pobirali in predelovali koper, tobak in kavo, ki so jih zasadili Evropejci, kot s tistimi, ki so raje lovili zveri in drug drugega med drevesi plumerij, palmami in gumijevci. Razumeti te gole »sinove narave« je pomenilo prvi korak k vednosti, kaj storiti z njimi, in vsaj v očeh novih gospodarjev dežele je bilo pomembno, da se Nemčija izkaže za uspešno tudi na tem področju. »Zdaj, ko je delitev sveta med civiliziranimi

državami Evrope in Amerike končana,« je zapisal neki direktor muzeja ob začetku novega stoletja, »je postalo znanstveno raziskovanje zemlje čedalje bolj poddržavljeno.« Nemški bralci so se morali naučiti ceniti pomen resnično znanstvenega razumevanja rase za izgradnjo imperija, kajti

predvsem je treba poznati ljudstvo, ki mu hočemo vladati; ne moremo pričakovati, da si bodo postala prvobitna ljudstva domača z zapletenimi strukturami naše civilizacije, z našim prefinjenim občutkom za njim docela tuje umevanje pravnih ali moralnih koncepcij; bolje je, da si mi zadamo za nalogo razumeti njihovo kulturo, misli in občutja.⁴

▪ 28

Pionirski etnolog na Mount Varzinu, Richard Parkinson, bi se zagotovo strinjal. Začel je kot upravitelj nemške plantaže, vendar je imel več želez v ognju. Na kolonialno razstavo leta 1896 v Berlinu je poslal šest plesalcev iz plemena Tolai; nakopičil je največjo zasebno zbirko otoških artefaktov ter pomagal zbirati rastline, ptiče in metulje, pa tudi človeške ostanke, kot so okostja in lobanje (kar mu je olajšalo na območju razširjeno ljudožerstvo); vse to je prodajal muzejem v tujini. Na žalost je s tem početjem prispeval k izginotju izročil, ki jih je preučeval. Leta 1908 je neki obiskovalec Mount Varzina zabeležil, da je mnogo kultur »skoraj ali docela izginilo – v nekaterih primerih tudi samih staroselcev ni več«.

Parkinson je ta razvoj presojal z daljnosežnejšega gledišča. Po njegovem mnenju je bil ognjenik prizorišče potekajočega krvavega spopada med prevladujočima rasama, ki sta poseljevali Gazelji polotok. Nekoč v prejšnjem stoletju so se priseljenci s sosednjih otokov razširili v notranjost po njegovih pobočjih in vdirali v nekdanja selišča prvotnih prebivalcev. Posledica je bila, da »je prišlo do spopada med plemenoma, ki traja do današnjega dne«. Prihod Evropejcev je napetosti le še poslabšal in nemški tisk je pisal o »nenapovedani obmejni vojni [*Grenzkrieg*] brez zadržkov in pravil, ki jo neizprosno vodita obe strani«. Zdelo se je, da je logika darvinistične

tekme za življenje in ozemlje enako silovita kot povsod drugje, boj za ostanek med dvema prvobitnima skupinama z lastnimi obredi, jezikoma in sovražnostmi.⁵

Nekega septembrskega dne je Bismarck na svojem posestvu v Varzinu stopil na plano in zagnal bojni krik nemškega nacionalizma proti Poljakom. Vedno bolj sta ga namreč skrbela naraščanje poljskega prebivalstva v Nemčiji in varnostna grožnja, ki jo je to predstavljalo, zlasti v obmejnih vzhodnih pokrajinah. Malo političnih vprašanj je bilo bolj žgočih. Ko je bil Bismarck na oblasti, je spodbujal nemške kmete, naj kupujejo zemljo na območjih s poljsko večino. Ko se je upokojil, je besnel nad brezbriznostjo svojega naslednika. Sam je govoril tudi poljsko in ni bil nikakršen rasni bojevnik; posestva, kakršno je bilo njegovo, so bila odvisna od slovanskih delavcev. Vendar je bil zaskrbljen, pa tudi nacionalistične lobistične skupine so ga pozivale, naj se opredeli.

Ko je privolil, so s posebnimi vlaki pripeljali tisoče domoljubnih »romarjev« v Varzin poslušat njegovo obtožbo prevratniškega delovanja poljskega plemstva in duhovščine. Zahteval je oster odziv pruske vlade. Poljske ozemeljske zahteve, jim je povedal, nimajo meja. Nemci so prinesli omiko primitivnemu Vzhodu in gospostvo pripada njim: »Ne govorim vam zato, da bi si pridobil Poljake, kajti na to tako ali tako ni upati, temveč z namenom izkoreniniti zadnje ostanke naklonjenosti do Poljske med našimi rojaki.«⁶

Ko je Bismarck tako gromovito trosil strup nove množične narodnostne politike, je opisal regijo kot obmejno območje, prizorišče rasnega spopada med Nemci in Slovani. Zelo glasna in učinkovita lobistična skupina v Berlinu je skočila pokonci in zahtevala, naj tudi drugi politiki »podprejo nemštvo v vzhodnih markah«. Ti ljudje so razglašali, da želijo zgolj zaščititi nemške običaje in kulturo, v resnici pa so hoteli preobrniti val poljskega priseljavanja in prisiliti Poljake – naj bodo priseljenci ali ne – da zapustijo pruska obmejna

območja. Tam živeče Poljake je zadel Bismarckov govor skoraj kot vojna napoved in tudi oni so se mobilizirali. Bojkotirali so nemške trgovine, podpirali poljske časopise in kulturne skupine ter poskrbeli, da so prodajali zemljo komurkoli, le Nemcem ne.

Bismarck ni bil povsem prepričan, da mu je vseč, kam to pelje. Navsezadnje mu je bilo jasno, da z nadaljnjim osvajanjem na vzhodu Rajh ne bo rešil svojega poljskega problema; tako lahko Rajh pridobi samo še več Poljakov; ko je država praznovala njegovo osemdesetletnico, je zato svetoval zmernost. Delegaciji študentov je dejal, naj se zavedajo, da sicer morajo sprejeti boj – navsezadnje je življenje boj – vendar Nemčija ne potrebuje več vojne. »Dobili smo, kar smo potrebovali [po vojni s Francijo]. Vojskovati se za več, zgolj iz želje po osvajanju, da bi priključili dežele, ki jih ne potrebujemo, se mi je zmerom zdelo nekaj ostudnega.« Na koncu svojega govora ob jubileju je starec nazdravil Kaiserju: »Upam, da se boste leta 1950 vsi, ki boste tedaj še živi, vnovič veselega srca pridružili zdravici: DOLGO NAJ ŽIVITA CESAR IN CESARSTVO!«⁷

Ko je le tri leta pozneje, leta 1898, umrl, bi komaj lahko predvidel, kaj bo prinesla prihodnost. Njegovo posestvo v Varzinu je bilo sprva nekakšno svetišče Bismarckovega kulta. V parku so odkrili velikanski spomenik, v gozdu so odprli majhen muzej; tam je bil tudi kip njegovega najljubšega konja. Postopoma pa so se pojavili črni oblaki in izbruhnile so vojne, pred katerimi je trepetal stari kancler. Bojaželjni mladi Kaiser, kateremu je nazdravljaj, je moral v izgnanstvo na Nizozemsko, nemške tropske kolonije so zasegli in monarhijo je zamenjala republika. Nato so hoteli nacisti preseči Bismarckove dosežke, namesto tega pa je bila Nemčija uničena, razdeljena in zasedena. Prusija je izginila z zemljevida. Znova je nastala neodvisna Poljska in Bismarckov ljubljeni Varzin se je znašel na napačni strani meje. Danes je tam šola za mlade poljske študente gozdarstva.

V obdobju Tretjega rajha se je nemška vlada malo menila za stare nemške čezmorske kolonije, izgubljene leta 1918 – nacistična je mnogo bolj zanimala kolonizacija delov same Evrope. Nemci, ki so ostali v tistem, kar je bila zdaj Nova Gvineja pod avstralsko upravo, pa so še vedno pozorno sledili dogajanju v domovini. Tako zagreti za nacistično stvar so bili, da so jih zavezniki leta 1942, ko so Japonci napadli, z ladjami prepeljali v internacijsko taborišče na avstralski celini. To je postalo majhna predstraža nacionalnega socializma na južni polobli, zadnja enklava nemškega tihomorskega imperija. Vodili so jo lojalisti, ki so svoje urade ozaljšali s Hitlerjevimi portreti; v taborišču so prirejali spominske slovesnosti za padle »mučence« stranke in nad montažnimi barakami je vihrala svastika. Leta 1943 so interniranci poslušali večerna predavanja o »Nemškem Vzhodu« in nemško-italijanskem prijateljstvu, da bi ohranili vero v nemško končno zmago. Ko so razglasili konec vojne, so svoje nacionalsocialistične spominke slovesno sežgali v mračnem in izzivalnem obredu med govori in petjem »pesmi o nemških bojih in nemškem pogumu, nemški predanosti in nemški veri«. Avstralski poveljnik taborišča jim je predvajal filme o Bergen-Belsnu, da bi jih »prevzgojil«, nato pa jih je – s skromnim uspehom – poskušal prepričati, naj ostanejo v Avstraliji.⁸

Čeprav se interniranci tega niso zavedali, so imeli srečo. Zajeli so jih na Pacifiku in zadržali v Avstraliji, kar je pomenilo, da so ostali kot Evropejci člani privilegirane vladajoče kaste. Nacionalizem in vojna sta morda načela solidarnost znotraj evropske kolonialne elite v regiji, predpostavka o večvrednosti njenih pripadnikov pa je ostala, in ti Nemci so imeli od tega korist. Med obema vojnama so Avstralci kruto ravnali s svojimi staroselci, do Nemcev pa so bili spoštljivi ne glede na njihovo politično prepričanje. V nemških »vzhodnih markah« bi bila njihova usoda drugačna. Tudi tam bi sprva vladali – nad poljskim prebivalstvom, s katerim bi ravnali

kot s staroselci. Nazadnje pa bi se znašli med poraženci v uničevalni darvinistični vojni.

Če gledamo na nacistični Novi red s pobočij Mount Verzina, je kot zgodba iz evropske »vojne med ljudstvi«. Vendar je bila to v nasprotju z vojno med Bainingi in Tolaiji vojna, ki je po obsegu, intenzivnosti in ambiciji odsevala moderno evropsko voljo do moči – željo po raziskovanju in širitvi, po določanju ozemelj in ljudstev ter nadzoru nad njimi; ta želja je Evropejce popeljala v Afriko, Ameriko in na najbolj odročne tihomorske otoke. Dediči tega izročila, nacisti, so delili željo po imperiju, vendar so storili nekaj dotlej nezaslišanega in za evropski um nepojmljivega: poskušali so zgraditi kolonialni imperij v sami Evropi, povrhu tega pa so to hoteli storiti z vratolomno hitrostjo, v komaj petih letih. Ta knjiga govori o prvem Varzinu in strasteh, ki so izbruhnile v nemško-poljskih obmejnih pokrajinah, vendar je napisana z gledišča drugega. Kajti dolgoročna posledica Hitlerjevega potegovanja za imperij je v tem, da ni nepreklicno spremenilo le Evrope, temveč tudi položaj te celine v svetu in s tem tudi sam svet.

▪ 32